

ПОСЛЕСЛОВ

Христо ХРИСТОВ

Особеното място на “човека” сред останалите битийни прояви произтича от обстоятелството, че той – казано на “съвременен” език – е “битие +”, че се е трансформирал в излизащ извън рамката, и в неподчиняващ се на изходната си принадлежност към заобикалящото го – онтологически проект. Точно този факт представлява основното предизвикателство и главното затруднение пред всяка постигаща теория, опитваща се да го впише непротиворечиво в логиката на последователно явяващите се досега битийни прояви. Това предполага и релевантна на сложността и спецификата на изследвания “обект” методологическа визия – нетретираща човешкото битие като редоположено спрямо останалите “вещни” форми. Нещо повече – съвременният етап на развитие демонстрира не просто ценностната самостоятелност и смислова самодостатъчност на човека спрямо породилия го генезисен процес, но и неговата подчертано изпреварваща, организираща и ръководеща роля по отношение на оформилия го в продължение на милиони години порядък. Това, което античните мислители са вмениявали на мито-философичните – хармонизиращи и организиращи разумни начала – “нус”, “логос”, “ейдос”, “морфе” и др., днес се реализира от човечеството в качеството му на главен агент на интервенция и преобразуване на заварения – в случая – доантропен “хаос”. Съвременният човек ускорено преподрежда опосредствено (пък и непосредствено) принадлежащия му космос като го моделира по “свой образ и подобие” и атакува до степен, застрашаваща базисните константи на собствената му – човешка “природа”. Човекът “посяга” върху себе си и собствената си определеност с всички възможни последици – започващи от потенцията за качествено самообновление и творческо прераждане, и стигащи до риска от вътрешна деструкция и саморазрушаване.

Казаното означава, че антропният елемент на съществуващото (индивидуален и общностен) е на път да се превърне в смислообразуващо начало, в главен агент и основен субект на цялостния мегаисторически процес, или посредством дейността на човека да започнат да се реализират целите на битието.

В същото време може да се твърди, че съвременната човешка ситуация се характеризира чрез една кризисна неопределеност, чрез отсъствието на теоретически изведени, ценностно идентифицирани и идеологически подкрепени антропологически доминанти.

Ако предишните епохи ясно и еднозначно дефинират един надлежащ метафизично-смыслов хоризонт и стратегия на развитие на човека – в случая – да подражава и да следва съвършенството на Природата в Античността; или пък да се уподобява и максимално доближава до абсолютните измерения на Бога в Средновековието; то съвременникът е принуден да се изправя пред самия себе си в търсене на “смысл и цел”, да се съизмерва със собствения си образ и взирайки се в него – да намира опора и оправдание за това, “как да го има”. Отсъствието на “външен”, традиционно априориран, повече или по-малко еднозначно дефиниран императив поражда – и за човечеството като цяло, и за отделния индивид – полюсни светогледни нагласи: от усещане за космическа самота, метафизическа безотговорност и всепозволеност, до ойкумено-вселенска ангажираност, тотална съпричастност и загриженост за случващото се около нас.

В това се заключава и задачата пред съвременното метафизициране – да дефинира водеща философско-антропологическа идея и модел на битийстване в условията на масово възпроизвеждане на човека преди всичко чрез предметното, вещното, материалното. Опасността идва от тоталната подмяна в съвременния *modus vivendi* – на мястото на живота със себеподобния, идва животът със себеразличния, на мястото на човека до нас, застава предметът до нас. Съвременната цивилизация налага хората да общуват помежду си изключително по повод на вещите, а не обратно – да общуват с вещите – по повод на хората. Подобно “загърбване” на най-естествената връзка “човек – човек” се подменя с компенсираща емоционална привързаност към неорганичното, неживото, механичното, безсловесното и т.н. “Пристрастието към неживото – пише Е. Фром в работата си “Революция на надеждата” – което в своята крайна форма се оказва пристрастие към смъртта и разпада (некрофилия), в по-малко рязка форма води към безразличие по отношение на живота вместо “благоговение пред живота”. Привържениците на неживото – това са хората – предпочитат “закона и порядъка” пред живата структура, бюрократическите методи – пред спонтанното, механичните приспособления – пред живите същества, повторението – пред оригиналността, педантичността – пред плодовитостта, натрупването – пред отда-

ването.” (Фромм, Э., Революция надежды – В: Психоанализ и етика, “Република”, М., 1993, 251).

Като следващ проблем стоящ пред хуманистичната мисъл и в частност пред философската антропология е необходимостта от преодоляването на съвременните нихилистични форми по отношение на цеността и смисъла на живота. Ускоряването на жизнения цикъл, динамиката, бързотечното редуване на събития, обстоятелства, блага, хора и т.н. усилва усещането за неконтролируема безполезност, скъпоструващо безсмислие и абсурд на индивидуалното битийстване. Възможността за безпроблемна замяна на всеки с всеки друг, или на един с всички останали – придава на живота проста, фактическа наличност, но не и субстанционална необходимост – глобализацията принуждава съвременния индивид да се съизмерва и конкурира с всички останали жители на планетата в надеждата за пробив, успех, слава... Наред с това, човешката индивидуалност днес е обект на множество атаки – технологически опасности, агресивна социална среда, психотропни интервенции, нездравословен начин на живот и др., които силно дискредитират усилието и “жаждата за живот” пред възможността сами да престанем да сме перманентни субекти на разочарования, неуспехи и провали. Излишеството поражда излишността – тук философският еквивалент на подобно състояние – усещането за ненужността и излишността на индивида чрез неговата екзистенциална същност – отдавна е осъзнат и описан например от Ж.-П. Сартр в “Погнусата”: “Ние бяхме гъмжило от съществуващи, притеснени, затормозени от самите себе си, ни едно от нас нямаше каквато и да е причина да бъде тук, всяко бе смутено, бегло обезпокоено, и се чувстваше излишно спрямо другите. Излишество: това бе едничкото взаимоотношение, което можех да установя между дърветата, решетките, камъните... А аз – безволен, вял, пошъл, храносмилащ, предъвкващ мрачни мисли, – аз също бях излишен... Смътно ми минаваше през ума да свърша със себе си, та да унищожа поне едно от ненужните съществувания. Ала дори смъртта ми щеше да е излишна... И разложената ми плът ще е излишна в земята, която ще я погълне, и костите ми, оглозгани, остъргани, чисти и гладки като зъби, също ще са излишни: бях излишен за вечността.” (Сартр, Ж.-П., Погнусата, ФАМА, С., 1993, 163).

Немаловажен е и проблемът със своеобразното разпадане на общностното начало у традиционно представените междулически отношения и институции. Реализацията на личностната свобода като правило

достига до степен на войнстваща индивидуализация, пораждаща социална “атомизация” и релативизираща и най-устойчивите образувания. Общественият интерес се превръща в резултативна, остатъчна величина, която може да бъде реализирана само при значителни усилия над частния. Господства стихийното, ситуативното, дискурсивното начало при взаимодействието на различните социални субекти – което е силно разколебаваш и дезинтегриращ фактор спрямо нуждаещия се от все по-голямо единство глоболизиращ се свят. В средата на миналия век Р. Низбет констатира, че на мястото на ключовите думи на деветнадесетото столетие – индивид, промяна, прогрес, разум и свобода – идват символите на двадесетото – дезорганизация, дезинтеграция, упадък, несигурност, разпадане, нестабилност и др. Авторът констатира наличие на отчуждение като онова състояние на духа, когато социалният ред се схваща като нещо далечно, неразбираемо или измамно, като нещо извън реалната надежда, или нещо събуждащо апатия, отегчение и дори враждебност. Тогава “индивидът не само не се чувства част от социалния ред – той е загубил всякакъв интерес да бъде част от него...а за милиони хора институции като Държава, политическа партия, бизнес, църква, синдикат, дори и семейство са се превърнали в нещо чуждо, на което човек все по-трудно посвещава част от себе си.” (Низбет, Р., Стремехът към общност. Етика на реда и свободата, Център за изследване на демокрацията, 1992, 21). Казаното от автора не се опровергава, а потвърждава и даже задълбочава в глобалната епоха – което следва от заглавната лексика – “глобален безпорядък” (Бжежински), “сблъсък” (Хънтингтън), “рисково общество” (Бек), “разлом” (Фукуяма) и ред други.

Така пред човекознанието стои важен въпрос – да разкрие парадоксалността на факта, че колкото повече разполагаме с освободената си индивидуалност, толкова по-трудно намираме основания за удовлетвореност и смислова самодостатъчност – което може би означава, че бидейки демиурзи на самите себе си, няма на кого да прехвърлим “вината” и “отговорността” за собственото ни битие...